

Virgil Nestorescu

NOTE ETIMOLOGICE

ARÉȘCĂ s. f., cu sensul „reversul unei medalii, fața opusă celei cu figură a unei monede; cuvânt întrebuințat la un joc de copii, care constă în aruncarea în aer a unei monede, ca să se *aleagă* după cum moneda a căzut cu dosul ori cu fața în sus”, este fără etimologie în DA. Apare și într-o formulă interogativă consacrată în acest joc, anume *arolă sau areșcă?*, după cum se menționează în același dicționar. Se cuvine să precizăm că celălalt cuvânt din această formulă, *arolă* (sau *arol*), considerată partea care câștigă, provine din rus. *опѐл* (DELR, I) și desemnează „aversul monedei”, reprezentând o figură (de obicei un vultur), care mai poartă și numele de „pajură”.

Prin ceea ce are caracteristic, jocul evocat aici se înrudește cu **rișca**, cunoscutul joc de noroc la care „câștigător este cel ce ghicește pe ce parte va cădea moneda aruncată în sus”, la rândul lui fără etimologie în DLR, unde se face doar trimiterea nesigură „cf. rus. *пешка*”. Reamintindu-ne că în DA **aréșcă** are și variantele regionale *reșcă* și *rișcă*, nu putem să nu constatăm identitatea frapantă cu termenul rusesc *пешка* „1. fața, capul unei monede. 2. rișcă, joc de noroc” (DRR). Notăm că în tot în DA este citată în completare expresia *опѐл u пешка*, corespunzătoare formulei „arolă sau areșcă” amintită în definiția cuvântului-titlu, în care cele două cuvinte sunt opozabile.

Din cele spuse, rezultă că variantele *reșcă*, *rișcă* au fost împrumutate direct din rusă, iar forma **aréșcă** a rezultat fără îndoială din *reșcă*, prin adăugarea unui [a] protetic sub atracția lui *arolă*.

CRIPÁLCĂ s. f. este un regionalism muntenesc însemnând „scândurica cu creștături a războiului de țesut, în care țesătoarea bagă întinzătorul, când vrea să oprească sulurile să nu dea înapoi”, este lăsat fără o etimologie clară în DA, unde este privit ca derivat (slav) de la *krěpati* „a întări” sau de la *krepel* „băț”. Explicația nu poate fi considerată satisfăcătoare, însă presupunerea că avem de-a face cu un împrumut slav este totuși îndreptățită. Etimonul căutat este bg. (dial.) **крепалка** „piesă la războiul de țesut”, derivat de la vb. *крепя* „a susține, a întări” (BER II, p.734).

ZBANGHÍU adj. (Munt. și Mold.) „sașiu” nu are etimologie sigură. Compararea lui cu țig. *bango* „răsucit, strâmbat, schilodit”, propusă prima dată în TDRG, a fost însușită pe rând de CDER (unde se adaugă neconvincător și rom. *bunghi*), DM, DEX, DLR și MDA, deși din punct de vedere semantic este îndoielnică, iar pe plan fonetic ridică semne de întrebare la care este greu de răspuns. Pe de altă parte, existența unor variante regionale, ca *spanchiu* (CADE),

sbanchiu (Resmeriță), *spanchiu* (DU), *spanchi* (Scriban), complică lucrurile și face necesară o explicație care să satisfacă principiile de bază cerute pentru stabilirea unei etimologii corecte. Vom încerca acest lucru în cele ce urmează.

De la început putem afirma că nu este nevoie să căutăm soluții externe, pentru că sunt suficiente indicii care demonstrează că avem de-a face cu o creație a limbii române. Calea de formare prin mijloace interne a acestui cuvânt pornește de la un regionalism având același sens, anume **panc**, cunoscut în Oltenia (rar, în Dolj – cf. DGS III). După toate aparențele, **panc** este înrudit cu *ponc* (< magh. *ponk* „deal”), care are prin Banat și sudul Transilvaniei sensul de origine obscură „o persoană care se uită sașiu; (om) zbanghiu” (DLR s. v.).

Pentru discuția noastră nu etimologia lui **panc** „sașiu” este importantă, ci faptul că acesta poate fi pus în legătură imediată cu adj. **panchiu** „sașiu”, înregistrat în Argeș (DGS III), în mod clar derivat din **panc**, după tipul altor formații similare cu sufixul *-iu*. Mai departe, de la adj. **panchiu**, care poate fi considerat termen-cheie în lămurirea originii lui **zbanghiu**, s-a ajuns absolut firesc prin alipirea prefixului [s-] la variantele mai sus menționate: *spanchiu*, *spanchiu*, *spanchi* (CADE, Scriban), *sbanchiu* (Resmeriță). În sfârșit, cuvântul-titlu, ce încheie acest lanț derivațional, a rezultat în urma sonorizării succesive a consoanelor surde din formele citate anterior, de ex.: *spanchiu* → *sbanchiu* (menționată anterior) și, în stadiul următor, *zbanchiu* → *zbanghiu*, prin asimilare. După încheierea acestui proces fonetic, **zbanghiu** a căpătat statutul unui termen de largă folosință, păstrând însă varianta regională *spanchiu*, care, după cum se notează în DLR, poate fi găsită în opera unor scriitori: *Dragomanul, om mărunt, spanchiu și cărn* (N. Dunăreanu); *Pirații rămaseră împietriți, cu chipuri hăde... cu ochi spanchii* (R. Tudoran).

În seria de variante regionale ale cuvântului trebuie adăugată și forma *zbenghiu*, care a fost înregistrată în graiurile românești din Valea Timocului în contextul următor: „Nu-i cu oichii cum trebe, e *zbenghiu*” (Nestorescu, 158). De asemenea, socotim util să menționăm că în graiuri circulă și alte forme apropiate de **panchiu**, aparținând aceleiași serii semantice, care sunt un argument colateral pentru susținerea etimologiei propuse mai sus: adj. *panchión* „sașiu” înregistrat în Dolj (DGS III); substantivele (lăsate fără etimologie în DLR) *panchioáncă* „femeie care umblă într-o ureche, care calcă în străchini, care are un ochi la slănină și altul la făină” și *panchioáncă* „femeie care nu vede bine, cu vederea slăbită”; adj. *pachión* „sașiu”, cunoscut în graiurile românești din nord-vestul Bulgariei (Nestorescu, p.108) și adj. *pachiónt* „idem” (DLR), în care absența consoanei nazale înaintea lui [c] nu reprezintă o problemă.

Cu privire la sensul secundar al lui **zbanghiu** „sprinten, neastâmpărat, flușturistic; aiurit, zăpăcit, nebunatic” (DLR; Udrescu, Gl.), pe care îl are și derivatul său *zbanghios*, credem că este destul de îndepărtat de cel curent și în consecință nu se poate încadra în soluția etimologică propusă. Apariția acestuia s-ar

putea explica prin influența exercitată de unele cuvinte asemănătoare fonetic, cum ar fi *zbengui* „a se juca sărind și alergând cu voioșie; *p. ext.* a fi neastâmpărat” sau *zbenghios* „iute, neastâmpărat”(DLR).

BIBLIOGRAFIE

- BER II = *Български етимологичен речник*, vol. II, Sofia, 1979.
 CADE = *Dicționar enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I. Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu, București, 1926–1931.
 CDER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, La Laguna, 1958–1966.
 DA = *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română, *A-De* și *F-Lojniță*, București, 1949.
 DELR I = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, A-B, Editura Academiei Române, 1911.
 DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1986.
 DGS III = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, coordonator Maria Marin, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Mihăilescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, București, Editura Academiei Române, vol.III, Literele P–Z, 2011.
 DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, redactori responsabili acad. Iorgu Iordan, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
 DM = *Dicționarul limbii române moderne*. [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
 DRR = *Dicționar rus-român*, Institutul de lingvistică al Academiei, redactor responsabil Gh. Bolocan, Editura Științifică, 1964.
 DU = *Dicționar universal al limbei române*, [Craiova], Editura „Scrisul românesc”, [1930].
 MDA = *Micul dicționar academic*, I–IV, București, 2001–2003.
 Nestorescu = Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria. Glosar dialectal*, București, 2011.
 Resmeriță = Al. Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova, 1824.
 Scriban = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
 TDRG = H. Tiktin, *Rumanisch-deutschen Wörterbuch*, Band I, 1902, Band II, 1911, Band III, 1924, Bukarest, Staatsdruckerei.
 Udrescu, Gl. = D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967.

NOTES ETYMOLOGIQUES

(Résumé)

L’auteur se propose de trouver l’origine de quelques mots dont l’explication étymologique n’est pas très claire dans les dictionnaires de la langue roumaine.

Cuvinte-cheie: etimologie, areșcă, cripalcă, zbanghiu.

Mots-clés: *areșcă* „revers d’une monnaie”, *cripalcă* „frain du métier à tisser”, *zbanghiu* „bigle; louche”.

București, B-dul Al. Obregia, nr. 24